Künye: *"Engel mi Yardımcı mı? Gremias'ın 'Anlatılarda Eyleyenler Kuramı' Çerçevesinde Bir Eyleyen Olarak Rakîb"*, **Journal of Turkısh Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)**, Harvard Unyversity, V. 35/1, June (Haziran 2011), s. 265-273.

Engel mi Yardımcı mı
GREMİAS'IN *ANLATILARDA EYLEYENLER* KURAMI ÇERÇEVESİNDE BİR *EYLEYEN* OLARAK RAKİB

Dursun Ali Tökel

Rakib, Divan şiirinde *Arayan* ve *Aranılan* eyleyenlerinin arasında yer alan ve daima istenmeyen, engel çıkaran, arayanın gücünü kırmaya yönelik işlevsel roller üstlenen temel bir karakterin adıdır. O, daima kendisine ulaşılmaya çalışılanın (*sevgili, cânân)* yanındadır, hiç bir çaba sarf etmeden oraya gelmiştir. Yaptığı her eylem şekli arayanın moralini bozmaya, ona akıllara gelmez engeller çıkarmaya ve onu ümitsiz kılmaya yöneliktir. Olumsuz bir figür olmakla beraber, aslında *aranılanı değerli kılan, arayışı daha da anlamlı hale getiren, arayanın arzu ve hırsını daha da artıran karmaşık bir figür*dür. Divan şiirinde adı rakîb olmakla beraber sadece şiirsel ve sanatsal bir figür değildir. O, bir insan ne zaman iyi bir iş yapmaya veya bir hedefe ulaşmaya çalışsa hemen karşısına dikilen kişi veya şeylerdir. Bu anlamda rakip çok yönlü bir eyleyendir.

Rakibe bir *engelleyen figür* olarak bakmanın yanında, Gremias adlı bir araştırıcının ileri sürdüğü anlatıda yer alan eyleyen karakterler çerçevesinde de bakılabilir. Bu bakış bizleri, bir anlatının derin katmanlarına götürmekte ve "nasıl oluyor da anlatıların insanları etkilediği ve üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin etkisinden hiçbir şey kaybetmediği" sorusunun cevaplarından bazılarına götürmektedir. Zira bu kuram; hangi zaman, mekân, kültür, dil dâhilinde yazılırsa yazılsın hemen hemen bütün anlatılarda ortak eyleyenler ve bunların fonksiyonlarındaki ortak benzerlikler üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada rakibe bu kuram açısından bakılacaktır. Amaç kuram üzerine bir yazı yazmak değil, divan şiirinde rakîb kavramına bu kuram çerçevesinde bakmak ve daha da önemlisi yüzey yapıda rakîb'in *engel* gibi görünmesine rağmen *derin yapı*da hangi anlamlı ve olumlu işlevsel rol oynadığını araştırmaktır. Kanaatimizce rakib'in böyle bir işlevi vardır ve bu rol ancak derin yapıda incelemeler yapıldıkça ortaya çıkmaktadır.

Bütün edebî metinler, yazar bilinçli olarak yapmasa bile, aslında bir kuramın yansımasıdır. Sanat eserleri bireysel olmakla beraber, kuramlar daha genel düşünceleri

yansıtır. Gremias'ın kuramı aslında Batı anlatıları üzerinde uygulandığında daha anlamlı hale gelmekte ve gerçek kimliğini yansıtmaktadır. Yazımızın sonunda da görüleceği gibi Doğu anlatıları, Gremias'ın kuramıyla birebir örtüşmemekte ve hatta bazı yönlerden tamamen aksi çıkarımlarla karşılaşılmaktadır. Ama genel olarak şunu söyleyebiliriz: Her anlatı, ancak içerisinde eyleyen figürler olması halinde bir anlatı olabilir. Divan şiiri anlatısında rakibin bir eyleyen olarak *yüzey* ve *derin* anlatıdaki yapısı nasıldır? Bu soruya geçmeden önce Gremias'ın kuramı hakkında kısa bir bilgi verilecek ve akabinde asıl konu ele alınacaktır.

Genel olarak *eyleyen* kuramı

"İlk kes Fransız dilbilimci L. Tesniére'in kullandığı eyleyen terimi, bir sözcede ' Eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne' olarak tanımlanır.[1] Gremias bu kavramdan bir edebî kuram çıkarmış ve bunu örnek metinlere uygulamıştır. Roland Barthes'e göre, bir takım sorunlar olmakla beraber Greimas'ın önerdiği ve Todorov'un geliştirdiği yöntem "çok sayıda anlatıya uygulanabilecek güçte görünmektedir."[2]Julien Algirdas Greimas'a göre, her anlatı başlangıç durumuyla bitiş durumu arasında bir geçiş, bir dönüşüm gerçekleştirir. Bu dönüşüm sürecinde eyleyenler değişik işlevler ya da roller üstlenirler. Eyleyenler, bu iki uç arasında başka eyleyenleri dönüştürürken kendileri de dönüşür, değişir. Bir anlatıda çok az şey değişse bile hiç bir şey başlangıçtaki gibi değildir."Anlatıda eyleme katılan her öge, 'etkin' bir 'güç'tür. A.J.Gremies bunlara 'eyleyenler' (Actants) der ve anlatı çözümlemelerinde kullanılan bir şema gösterir: Gönderici, alıcı, nesne, özne, yardımcı, engelleyici. Bu 'eyleyenler'e bağlı olarak anlatıdaki olaylar gelişir. Eyleyenlerin çözümlemesi okuyucuya, metnin iskeletini, anlatı izlencelerinin akışını verir."[3] "V. Propp'dan esinlenen A.J.Greimas anlatıdaki işlevleri öncelikle bir eyleyen sorunu olarak ele alır ve Propp'un vardığı sonuçları geliştirerek aşağıdaki eyleyensel örnekçeyi oluşturur:

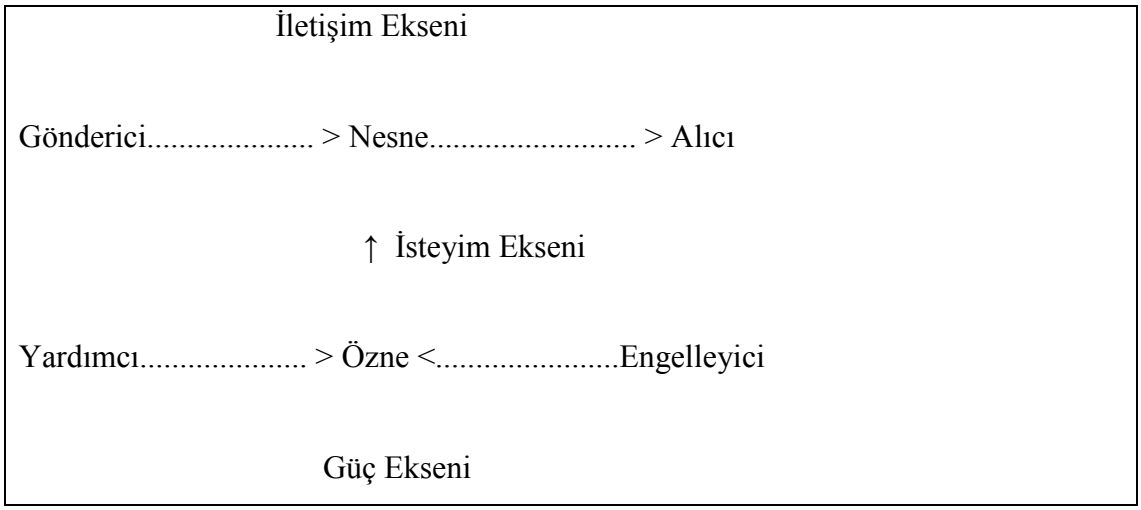
Gönderici.....→ Nesne ..... .→ Alıcı

Yardımcı ..... .→ Özne..... .→ Engelleyici

"Greimas kişiyi ne olduğuyla değil de ne yaptığıyla değerlendirir. Bu model altı eylensel sınıfı kendi aralarında ikişer ikişer bileştirir:

1. İsteyim Ekseni Üzerinde: Özne-Nesne karşıtlığı
2. İletişim Ekseni Üzerinde: Gönderici-Alıcı karşıtlığı

3. Güç Ekseni Üzerinde: Yardımcı-Engelleyici karşıtlığı.

a. İsteyim ekseni: özne ile nesne arasındaki ilişki

Özne, genellikle önemli eylemlere katılan başkahramandır. Nesne ise kahramanın elde etmeyi istediği soyut ya da somut şey, ya da kimsedir. Bu, bir hazineyi elde etmek, bir kadını baştan çıkarmak, bir ülkeyi terk etmek, bir bilgi elde etmek, bir hastalıktan kurtulmak vb. olabilir.

KARŞI ÖZNE: Bir anlatıda arayışları birbiriyle çatışan iki ya da daha çok sayıda özne olabilir. Bir öznenin arayışına engel olmaya çalışan özneye karşı-özne denir. Bir anlatıda üç tür karşı özne olabilir.

1. İki özne aynı nesnenin peşindedirler. Ö1 nesneyi ele geçirirse Ö2 başarısız olur, ya da tersi. Bunlar birbirlerine karşı öznedirler.
2. İki özne karşılıklı olarak birbirlerini nesne olarak kabul ederler. (tabaca ile düello örneği).
3. Bir özne (Ö1) bir nesnenin (N2) peşinde olan bir başka özneyi (Ö2) nesne (N1) olarak alır. (Ör: Bir dedektif gizlenecek bir yer arayarak adaletten kaçmayı deneyen bir suçlunun peşindedir. Bu öznelerden birinin arayışı başarılı olunca, diğerinin ki başarısız olur, ya da tersi.[4]

b. Gönderici ile alıcı arasındaki ilişki: iletişim ekseni

"Gönderici (G), özneyi eksik olan şeyi aramakla görevlendirerek, sonunda onu ya ödüllendirir ya da cezalandırır. Kısacası, gönderici özneyi bir şey yapması için görevlendirir,

alıcı (A) ise bu eylemden yarar sağlar. Ancak, kimi zaman özne bu göndericiye gereksinim duymadan kendi isteği ve kararıyla eyleme geçer. Eylemini gerçekleştirdikten sonra da kendini ödüllendirir. Karga ile Tilki, masalında gönderici ve alıcıya rastlanmaz. Çünkü tilki peyniri kapma kararını kendi vermiş, kararını gerçekleştirip peyniri kaparak da kendisini ödüllendirmiştir. Aslında bu, gönderici kavramının anlaşılması biraz güçtür, çünkü bu eylemsel rol genellikle hem alıcı hem de özne olabilen birk işli/ kahraman tarafından üstlenilebilir."[5]

Gönderici, özne kadar ya da özneden daha az güçlüyse, göndericinin isteğinden ve öznenin görevinden söz etmek olanaksızdır, çünkü sadece öznenin isteği söz konusudur... Üstün bir güç olan gönderici her zaman insana benzeyen, somut özellikler taşıyan bir kahraman olmayabilir. Tanrı, yazgı, doğa, baba imgesi de kahramanlara görev veren, özneyi eyleme geçiren, özneden güçlü bir eyleyendir."

c. Yardımcı ile engelleyici arasındaki ilşki: güç-iktidar ekseni

"Bir anlatıda, Öznenin işini kolaylaştıran, ona yardım eden bir Yardımcı (ya da yardımcılar) ile Özneye karşı gelen, onun amacına erişmesini engelleyen bir Engelleyici (ya da engelleyiciler) olabilir. Birincisi özneye bir güç verirken, ikincisi bu gücü ortadan kaldırmaya çalışır. Bazen sadece yardımcılar, bazen sadece engelleyiciler vardır, bazen de hiç biri yoktur. Yardımcı ve engelleyici her zaman bireyselleşmiş eyleyenler, yani kahramanlar olmayabilir. Bu eyleyen rolü bazen cansız, insan olmayan varlıklar tarafından gerçekleştirilebilir. Aşılması olanaksız bir vadi, bir hastalık, bir savaş özneyi Engelleyici bir eyleyen olabilir. Beklenmeyen bir haber, bir köprü, bir para, bir bilgi Yardımcı işlevini yüklenebilir."[6]

Rakibin Zorunluluğu

Rakip, divan şiirinde âşık-maşuk ilişkisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip, aşıkın nazarında kötü olandır, aşıka sevgili kadar eziyet eder.[7] Bu yüzden hiç sevilmez ve kendisi için köpek, domuz, it, karga vb. olumsuz sıfatlar kullanılır. Rakib, bir engelleyen olduğu kadar aslında hangi başka eyleyenler grubuna girebilir? Rakibin varlığı Gremias'ın *eyleynler*inden özneyi nesneyi almaya giderken *engelleyen* grubuna girmektedir. Yardımcı özneye bir güç verirken engelleyici de o gücü ortadan kardırmaya çalışır. Rakibin varlığı aslında bir *olmazsa olmaz*dır. Eşyanın doğası gereğidir. Onun varlığından şikayet aslında varoluştan şikâyettir.

Rakib, sevgilinin tercihi değildir, aşıka öyle gösterilir. Aslında onun varlık sebebi aşıkın sadakati ölçmek ve onu sınamaktır. Yani bu durumda *gerçek* bir eyleyen değil, aksine bir *sözde* eyleyendir.

Nice mecrûh olmasun 'uşşâk insâf eyle e
Tîğüni kâfir rakîbünde idersin imtihân

Hayreti[8], G. 353/3.

Onun varlığı olmasa hayatın ve imtihanın da bir anlamı olmazdı. O, aslında insanı insan yapan unsurların başında gelmektedir.

Yir iderdi cennet-i kûyunda âdem ey perî
Ara yerde şol rakîb-i dîv-i şeytân olmasa

Hayreti, G. 412/4.

Bu bağlamda beyitlerden en güzeli belki de Bâkî'ye aittir. Bâkî, rakibin varlık sebebini çok güzel açıklar, ona göre rakib aradan kalktıktan sonra, ne kavga kalacaktır, ne de tartışma. Bunlar ise hakikatte dünya hayatının en belirgin göstergeleridir.

Ser-i kuyunda ger gavgâ-yı 'uşşak olmasın dirsen
Rakib-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidal olsun

(Bakî, G. 372/4)[9]

Şeyhülislam Yahyâ'ya göre, o gülün yanındaki diken gibidir. Dikenden korkan gülün kokusunu alamayacağı gibi, rakib'in yokluğu da aslında sevgilinin yokluğu anlamına gelecektir. Zira nerede bir gül varsa, orada bir diken vardır. O halde rakib kaçınılmazdır.

Sen`âlemünde ol ko ne dirse disün rakîb
Gülden alur mı bûyı kaçan zahm-ı hârdan

Şeyhülislam Yahya[10] G. 254/4

Bu bağlamlar aslında rakip ile şeytan arasındaki ilişkiye göndermede bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi:

Kûyına varsa aceb mi dil-berün gâhî rakîb
Cennet idi bir zamân İblîs-i melûnuñ yiri
Baki, G.548/3

Dûr eyledün dürûg ile cennetden Âdemi
Lâ'ik degül mi sana rakîb ehremen disem
Hamdullah Hamdi[11], G.105/4.

Âhum işitse muztarib olup kaçar rakîb
Recm eylerem meger o recîmi şihâb ile
Hamdullah Hamdi, G.147/4

Her ne kadar Rakib güçlü, aşık güçsüz görünmekte ise de rakiple yarışta aşıkın kutsal güçleri vardır. Hamdi, bir beytinde âşıkı Mûsâ peygambere, rakib'i ise Uc b. Unuk'a[12] benzetmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki, rakibin gücü kaba kuvvete dayanan bir güçtür. Ehl-i ferâset her zaman onu alt eder.

Kaddile korkutmak ister Hamdî'yi ebleh rakîb
Bilmez ol gâfil nicedür kıssa-i Mûsî vü 'Ûc
Hamdullah Hamdi, G. 19/6

Hayali de aşıkın görünmeyen güçlerine işaret eder.

Nigâr ile aramızda rakîb eylerse kâfirlik
Gazâ meydânının çâpük-süvârı Şâhımız vardır
Hayalî Bey[13], G. 53/3

Rakib sadece bir *karşıt* eyleyen midir?

Rakib'in sadece *engelleyen* bir eyleyen olarak görülmesi aslında bizi derin yanılgılara düşürür. Beyitlerde de gördük ki rakib aslında bir engel değil aksine yardımcıdır, sevgiliyi ve nesneyi anlamlı kılandır. Eğer o olmasa nesnenin değeri de tartışmalı hale gelir. Bu anlamda Gremias'ın tablosunda karşıt özne olarak gösterilen yalancı özne kişisi bazen rakib de olabilir. Aslında rakib o da değildir. *Rakib,o olmadığı halde öyle görünen/gösterilen o*dur.

Hayali'nin şu beyti bu anlamda pek manidardır. Ona göre, devlet (saâdet) nasıl hep kazânın yanında ise, rakip de doğal olarak sevgilinin yanındadır. Yani kazâ ile baş edemeyen devlete konamaz. Rakibin varlığı aşıkın yürüyüşündeki kutsala işaret eder. Bu yolculuğu anlamlı kılar.

Ah kim dilber rakîbin dâ'imâ yanındadır
Bu mesel meşhûrdur devlet kazâ yanındadır
Hayali

Buradaki *âh*ı biz, varlığın zorunluluğu karşısında duyulan bir zavallılığın isyanı olarak alabiliriz. Yani varlığına müdahale edilemeyecek mukadderatın ta kendisi olarak. Aslında rakib, bu anlamda cânânı cânân yapan unsurdur.

Gremias'un kuramında, özne ile beraber bir de karşı özne kavramı yer almaktadır. Bir anlatıda arayışları birbiriyle çatışan iki ya da daha çok sayıda özne olabilir. Bir öznenin arayışına engel olmaya çalışan özneye karşı-özne denir. Bu açıdan bakıldığında rakib bir engeleyen değil *aynı nesnenin peşinde olma* ortak paydasında karşı özne de olabilir. Böylesi bir durumda yanıltıcı bir özne ile karşı karşıyayız demektir. Zira rakib, cânân'ın yanına hiçbir fedakarlık yapmadan çıktığı için biraz da *sahte özne* durumundadır. Aslında onun varlık sebebi, kendisinin bir konum elde etmesi değil, cananın konumunu güçlendirmesidir. Bu durumda rakib lüzumsuz yere suçlanıyor demektir. Zira sevgili görünmez, onun varlığının alâmetleri vardır ve belki de en büyük delillerden biri rakiptir. Zira sevgili genellikle rakibin olduğu yerdedir. Bu duruma şu örneği verebiliriz.

Bir *Muğlak* Nesne veya *Engel* Olarak Leylâ

Leylâ ile Mecnun'da Leyla, başlangıçta elde edilmeye çalışılan nesne, Mecnun da öznedir. Fakat anlatının sonunda, nesne olan Leylâ, peşinde olan Özne Mecnûn tarafından tanınmaz. Bu nasıl olabilir? Gremias'a göre *Özne, eksikliğini hissettiği nesneyi bulmaya çalışır.* Leylâ vü Mecnûn'da eksikliği hissedilen nesne Leylâ ise Mecnûn ona kavuşmuştur, fakat tanımamaktadır:

2645 Mecnûn dedi ay mana açan râz
Lutf ile kılan meni ser-efrâz

2646 Kimsen mana zâhir eyle adun
Bu bâdiyede nedür murâdun

2653 Bîhûde değül bu gönlüm almak
Gelmek başum üzre sâye salmak

2654 Akl olsa idi menümle hem-râh
Ahvâlünden olurdum âgâh

2655 Gam gönlümi etmeseydi bî-tâb
Göz perdesi olmasaydı hûn-âb

2656 Gaflet halelinden ayrılurdım
Elbette kim olduğun bilürdüm

2657 Çün mende yoh ihtimâl-i idrâk
Sen söyle özün ki kimsen ey pâk[14]

Eğer gerçek özne olan Mecnûn ömrünü peşinde harcadığı nesneyi tanımıyorsa o zaman *gerçek nesne* kimdir? Leylâ'nın aranan nesne olmadığı belli. Öyleyse Gremias'ın *karşıt özne* dediği gibi, bir de *karşıt nesne* kavramını kullanmak gerekir. Nihâi anlamda bakılacak olursa, aslında Leylâ'nın gerçek nesne değil, gerçek nesneye ulaşmayı engelleyen bir *engel* olduğu anlaşılacaktır. *O zaman Mecnun'un Leylâ'ya kavuşmasını engelleyenler aslında gerçek nesneye kavuşmasını çabuklaştıranlardır*. Buradan bakıldığında rahatlıkla şu söylenebilir: Eyleyenler kuramında, bazı eyleyenler başka kategorilerde de görülebilir. Mesela engel bazen yardımcı, yardımcı bazen engel olabilir. Divan şiirinde şiire en temel tabakada bakıldığında aslında rakib'in engelleyici, mahrum edici gibi göründüğü ama aslında, nesneye (Cânân)a giden yolu kısalttığı ve ona giden yolda asıl yardımcı (öznenin hırsını ve azmini artırarak) olduğu anlaşılmaktadır.[15]

Leylâ vü Mecnûn'da gerçek nesne'nin ne olduğu sorusu ise, bu mesnevînin en başındaki iki rübâi ile cevaplanabilir:

Ey neş'et-i hüsnü aşka te'sîr kilen
Aşkıyla bînâ-yı kevni ta'mîr kılan
Leylî ser-i zülfünü girih-gîr kılan
Mecnûn-ı hazîn boynuna zincir kılan

Tutsam taleb-i hakîkate râh-ı mecâz
Efsâne bahânesiyle arz etsem râz
Leylî sebebiyle vasfın etsem âgâz

Mecnûn dili ile etsem izhâr-ı niyâz[16]

Buna göre Leylâ, kendi adı doğrudan anılmayan varlığın simgesi durumundaki *sözde* varlıktır. Bu yüzden biz ona *gerçek nesne* diyemiyoruz. Bu yüzden metindeki Leyla aslında *aranan nesne* değil, aksine gerçek nesneye ulaşma yolunda bir *engel*dir. Çünkü o aşılınca, tanınmaz olunca gerçek nesne ile hem hal olunmuş demektir.

Aşık'ın özne, cananın nesne, rakibin engelleyici olması durumunda, bu kurama göre eyleyenlere yeniden bakılmalı ve divan şiirinin eyleyenler kategorisi metnin derin tabakasına göre yeniden adlandırılmalıdır kanaatindeyiz. Fakat divan şiirindeki *tasavvufî dünya görüşü* bence Gremias'ın kuramında belirtmeye çalıştığından daha derin ve karmaşık eyleyenler (*fâili muğlak* ve *fâil-i mutlak)* anlayışına sahiptir. Buna göre biz metinlerdeki eyleyenleri *muğlak özne- mutlak özne;* bunun karşısında olarak da *muğlak nesne-mutlak nesne* ve aradakileri de *muğlak engel-mutlak engel* kategorilerinde yeniden adlandırmalı ve anlamlandırmalıyız. Zira Kur'an'a göre varlıklar göründüğü gibi değildir. Bu yüzden bazı ayetler *züyyine* (süslü gösterildi) fiiliyle başlar ve insanın eşyaya, kadına, makama karşı sevgisinin *gerçek* bir sevgi değil, *öyle gösterilen, süslü hale getirilen* bir sevgi olduğu iması yapılır. Yani buradaki varlıklar özde değil *sözde sevgili*dirler. O halde onları olduğu gibi gösterenler ise özde dost olmakla beraber, sözde düşman gibi görünürler. Divan şiirinin söylem tercihinin ve kurgularındaki eyleyenlerin bizce bu kategoride değerlendirmesinden bambaşka hikayelere ve neticelere ulaşmak mümkün olacaktır.

Sonuç olarak Gremias'ın kendi varlık dünyalarını ifade eden anlatıları incelerken ulaştığı eyleyenleri bizim anlatılara uygularken, varlığın öyle olmadığı halde öyleymiş gibi görünen yansımasının değerlendirmeye alınmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Zira mesnevilerde, varlıklar öyle olmadığı halde öyleymiş gibi görünmektedirler. Yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığımız gibi Leylâ'nın özde nesneymiş gibi görünmesine karşın sözde nesne; oysa rakiplerin özde engelleyici gibi durmasına karşın aslında özde yardımcı olması gibi.

KAYNAKÇA:

Bâkî Dîvânı, (Haz: Sebahattin Küçük), T.D.K. Yay., Ankara 1994.
Fuzûlî, **Leylâ vü Mecnûn**, (Haz: Hüseyin Ayan), Dergah Yay., İstanbul 1981.

Hamdullah Hamdi ve Divanı, (Haz: Ali Emre Özyıldırım), KB. Yay., Ankara 1999.

Hayâlî Divânı , (Haz: Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara 1992.

Hayretî Divânı, (Haz: (Mehmed Çavuşoğlu- M.Ali Tanyeri), İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1981.

Hilmi Uçan, **Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim**, Perşembe Kit. İstanbul 2002.

İskender PALA, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınevi, Ankara. 1989.

Leylâ ve Mecnun (Hazırlayan: M. Nur Doğan). http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/.

Roland Barthes, **Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş,** (Çev: M.Rifat-S.Rifat), Gerçek Yay., İstanbul 1988.

Şeyhülislam Yahyâ Divânı, (Haz: Hasan Kavruk), MEB. Yay., Ankara 2001.

Zeynel Kıran –Ayşe Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin yay. Ankara 2000.

[1] Zeynel Kıran –Ayşe Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin yay. Ankara 2000, s. 147.
[2] Roland Barthes, **Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş,** (Çev: M.Rifat-S.Rifat), Gerçek Yay., İstanbul 1988., s. 48-49.
[3] Hilmi Uçan, **Yazınsal Eleştiri ve Göstergebilim**, Perşembe Kit. İstanbul 2002, s. 42.
[4] Zeynel Kıran –Ayşe Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 147-153.
[5] Zeynel Kıran –Ayşe Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 156 vd.
[6] Zeynel Kıran –Ayşe Kıran, **Yazınsal Okuma Süreçleri**, s. 160 vd.
[7] İskender PALA, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınevi, Ankara. 1989, .s 408.
[8] **Hayretî Divânı**, (Haz: (Mehmed Çavuşoğlu- M.Ali Tanyeri), İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1981.
[9] **Bâkî Dîvânı**, (Haz: Sebahattin Küçük), T.D.K. Yay., Ankara 1994.
[10] **Şeyhülislam Yahyâ Divânı**, (Haz: Hasan Kavruk), MEB. Yay., Ankara 2001.
[11] **Hamdullah Hamdi ve Divanı**, (Haz: Ali Emre Özyıldırım), KB. Yay., Ankara 1999.

[12] Denizde tuttuğu balıkları güneşte kızartıp yiyecek kadar uzun boylu olan, efsanevi bir kişidir. O kadar uzun boylu imiş ki, Tufan'da sular en yüce dağları bile aştığı halde, ancak Uc'un dizine kadar gelebilmiş. Uc, Musa peygamber ile savaşa girişmiş ve kocaman taştan bir dağı Musa'nın ordusunun üzerine atmak üzereyken bir kuş bu dağın ortasını delmiş ve koca dağ Uc'un boynuna geçmiş ve böylelikle Musa tarafından yok edilmiştir. Rivayete göre Kisralar döneminde Uc'un bir kemiğinden Fırat üzerine köprüğ yapılmış, tam bir asır kullanıldıktan sonra insan kemiğidir diye kaldırılmıştır. Bkz, İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 503.
[13] **Hayâlî Divânı** , (Haz: Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara 1992.
[14] http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/. Leylâ ve Mecnun (Hazırlayan: M. Nur Doğan).
[15] Bu, bir anlamda Necip Fazıl'ın; "*Ey düşmanım, sen benim ifadem ve hızımsın;Gündüz geceye muhtaç, bana da sen lazımsın!.."*ifadesindeki anlayışa vurgu yapmaktır.
[16] Fuzûlî, **Leylâ vü Mecnûn**, (Haz: Hüseyin Ayan), Dergah Yay., İstanbul 1981, s. 18.